

ZENON GAJDZICA
Uniwersytet Śląski w Katowicach

SEBASTIAN MRÓZEK
Uniwersytet Śląski w Katowicach

CELE I ZADANIA DZIAŁAŃ EDUKACYJNYCH W OBSZARZE KSZTAŁCENIA UCZNIÓW Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIĄ ORAZ EDUKACJI O NIEPEŁNOSPRAWNOŚCI ZAWARTE W STRATEGIACH ROZWOJU GMIN A PROBLEM ROZWOJU EDUKACJI INKLUZYJNEJ

WPROWADZENIE

Edukacja inkluzyjna jest obecnie podstawową formą kształcenia i wychowania uczniów z niepełnosprawnościami w wielu krajach europejskich. W ostatnich latach także w Polsce obserwujemy jej dynamiczny rozwój. Jest on widoczny zarówno w statystykach ukazujących systematyczny wzrost liczby uczniów z orzeczoną potrzebą kształcenia specjalnego realizujących obowiązek szkolny w placówkach ogólnodostępnych¹, jak i w obszarze opracowań naukowych². Rozwój edukacji inkluzyjnej w praktyce na-

¹ Zestawienie danych w tym zakresie z ostatnich kilkunastu lat obrazują informacje zawarte w corocznym raporcie GUS. Zob. *Oświata i wychowanie w roku 2016/17*, GUS, Warszawa 2017, s. 144–145.

² Np. A. Zamkowska, *Wsparcie edukacyjne uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim w różnych formach kształcenia na I etapie edukacji*, Wydawnictwo Politechniki Radomskiej, Radom 2009; G. Szumski, *Wokół edukacji włączającej. Efekty kształcenia uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim w klasach specjalnych, integracyjnych i ogólnodostępnych*, Wydawnictwo APS, Warszawa 2010 (współpraca A. Firkowska-Mankiewicz); A. Firkowska-Mankiewicz, *Edukacja włączająca zadaniem dla polskiej szkoły na dziś*, Wydawnictwo APS, Warszawa 2012; J. Kruk-Lasocka, *Dostrzec dziecko z perspektywy edukacji włączającej*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2012; Z. Gajdzica, M. Bełza (red.), *Inkluzja edukacyjna. Idee, teorie, koncepcje, modele edukacji włączają-*

potyka jednak na wiele przeszkód. Większość generowana jest na poziomie ogólnokrajowym, część z nich powstaje lub jest wzmacniana w rezultacie różnych działań na poziomie lokalnym. Stąd nasze zainteresowanie problematyką inkluzji zawartą w strategiach opracowanych przez gminy.

Celem prezentowanego opracowania nie jest dyskusja nad istotą edukacji włączającej, koncepcjami czy uwarunkowaniami jej powodzeń. Podejmujemy próbę cząstkowego oglądu uwarunkowań jej praktycznego wdrażania na poziomie organizacji systemu szkolnego najniższego szczebla jednostek samorządu terytorialnego (dalej w skrócie: JST), jakim są gminy. Interesuje nas, czy hasła równego dostępu do edukacji, znoszenia barier i przygotowania szkół ogólnodostępnych oraz społeczności lokalnych do tworzenia kultury inkluzyjnej znajdują jakiegokolwiek odzwierciedlenia w strategiach polityki społecznej samorządów terytorialnych – dokumentach stanowiących (przynajmniej w założeniach) punkt wyjścia generowania dobrych praktyk także w zakresie wsparcia społecznego i edukacji uczniów z niepełnosprawnościami.

Opracowanie składa się z trzech części. W pierwszej podejmujemy próbę charakterystyki strategii polityki społecznej, ukazując jej podstawowe założenia i funkcję, jaką powinna pełnić w rozwoju edukacji i działań pomocowych na poziomie JST. Meritum opracowania stanowi część druga zawierająca wyniki badań własnych w zakresie poszukiwania odpowiedzi na pytanie o cele i zadania związane z edukacją inkluzyjną (także w obszarze przygotowania społeczności lokalnych do kreowania kultury włączającej) zawarte w strategiach. Całość zamykają konkluzje końcowe.

STRATEGIA POLITYKI SPOŁECZNEJ – WPROWADZENIE W PROBLEMATYKĘ

W aspekcie zmieniających się trendów preferowania określonych form edukacji uczniów z niepełnosprawnością, konstytuowanych w związku ze zmianami społecznymi oraz uprawomocnianych odmiennymi ideologiami edukacyjnymi w programach grup rządzących (także na szczeblu lokalnym), ważnym zadaniem jest wypracowanie mechanizmów służących długofalowym działaniom na rzecz uczniów z niepełnosprawnościami, odpornych na zmiany polityczne i gospodarcze. Pozornie może wydawać się, że sytuacja szkolna uczniów z orzeczoną potrzebą kształcenia specjalnego uzależniona jest przede wszystkim od aktualnie obowiązujących aktów prawnych normalizujących system edukacji, tymczasem pozostawiają one określony obszar decyzyjny jednostkom samorządu terytorialnego³. Jednym z istotniejszych elementów tego obszaru jest sieć pla-

cej a wybrane aspekty praktyki edukacyjnej, „Problemy Edukacji, Rehabilitacji, Socjalizacji Osób Niepełnosprawnych” 2016, t. 22.

³ T. Serafin, *Kształcenie specjalne w systemie oświaty. Vademecum dla organu prowadzącego, dyrektora szkoły, nauczycieli i rodziców*, ABC a Wolters Kluwer business, Warszawa 2009; Z. Gajdzica, J. Iwińska, *Reorganizacja sieci szkół specjalnych – oszczędność, racjonalizacja przestrzeni, profesjonalizacja usług czy zwykła głupota*, w: Z. Gajdzica (red.), *Człowiek z niepełnosprawnością w rezerwie przestrzeni publicznej*, t. 3, seria: *Pałce Problemy Edukacji i Pedagogiki*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013, s. 124–138.

cówek specjalnych i integracyjnych oraz dodatkowe (czyli wykraczające poza obowiązek nałożony aktami prawnymi) wsparcie różnych form edukacji tej grupy uczniów. Z pewnością jednym z ważnych czynników określonych działań na rzecz poprawy warunków edukacji jest sytuacja finansowa gminy/powiatu, ale nie bez znaczenia jest nastawienie lokalnych władarzy i preferowanie określonych celów rozwoju środowiska lokalnego, w którym edukacja uczniów z niepełnosprawnością może być istotnym lub marginalizowanym zadaniem. W wyniku rotacji władz samorządowych lokalna polityka oświatowa nie musi być stabilna, a rozpoczęte zadania własne (np. w zakresie wzmocnienia tendencji inkluzyjnych) mogą być zmieniane i zastępowane innymi.

Istotnym elementem wdrażania edukacji inkluzyjnej jest także kultura inkluzyjna środowiska lokalnego. Stanowi ona podstawę kreowania organizacji lokalnego systemu edukacji uczniów z niepełnosprawnościami oraz rozwiązań organizacyjno-metodycznych w obrębie poszczególnych przedszkoli i szkół⁴. Dlatego ważną częścią podjętej problematyki edukacji inkluzyjnej są także działania na rzecz podnoszenia świadomości społecznej o potrzebach i możliwościach osób niepełnosprawnych.

Jednym z narzędzi służących zainicjowaniu lub kontynuowaniu konsekwentnej realizacji zadań w obszarze działań socjalnych, edukacyjnych i terapeutycznych (bez względu na zmieniające się władze i sytuację ekonomiczną) są strategie polityki społecznej konstruowane na poziomie ogólnokrajowym i lokalnym. Z reguły wpisują się one w szersze strategie rozwoju miast, regionów, samorządów terytorialnych, a także instytucji, firm, stowarzyszeń. Trudno zaprzeczyć, że czasem bywają one wymuszane aktami legislacyjnymi czy oczekiwaniami agend gospodarujących funduszami z przeznaczeniem na wspieranie zróżnicowanych działalności. Wówczas nierzadko strategie te przyjmują postać postulatywną, a ich znaczenie jest pozorne. Niemniej jednak strategia jasno sformułowana w zakresie konkretnych zadań i związanych z nią działań, a przede wszystkim oczekiwanych efektów, może stać się przydatnym narzędziem służącym realizowaniu uporządkowanych, konsekwentnych i korzystnych przeobrażeń w zakresie sieci placówek szkolnych, udzielania wsparcia uczniom z niepełnosprawnościami i ich nauczycielom, a w efekcie także preferowania sprecyzowanych tendencji reformowania lokalnej oświaty⁵.

W tradycyjnym ujęciu pojęcie strategii kojarzone było głównie z działem sztuki wojennej oraz obszarem decyzji w teorii gier zgodnie z założeniem, że obejmuje ona sposoby działania będące systemem złożonym z taktyk cząstkowych⁶. Obecnie strate-

⁴ Np. P. Mittler, *Special needs education: an international perspective*, "British Journal of Special Education" 1995, v. 22(3), s. 105; K. Topping, S. Maloney: *Introduction*, w: K. Topping, S. Maloney (red.), *The Routledge Falmer Reader in Inclusive Education*, Routledge, London 2005, s. 6; F. Armstrong, *School cultures, teaching and learning*, w: G. Richards, F. Armstrong (red.), *Teaching and learning in diverse and inclusive classrooms*, Routledge, Oxon 2011, s. 7–18.

⁵ Z. Gajdzica, *Social policy of the local government unit as an initiator of good practices in activating the disabled*, w: I. Fajfer-Kruczek (red.), *Osoba niepełnosprawna w środowisku lokalnym*, „Problemy Edukacji, Rehabilitacji i Socjalizacji Osób Niepełnosprawnych” 2015, t. 20, s. 16.

⁶ T. Pszczołowski, *Mala encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 232.

gie nabrały nowego znaczenia i zostały rozpowszechnione przede wszystkim w obszarze zarządzania, gdzie określane bywają jako ogólny program definiowania i realizacji organizacji. Inaczej ujmując, są zbiorem określeń, co dana organizacja zamierza robić. Strategie precyzują więc rolę organizacji, jej miejsce w społeczeństwie, definiują misję organizacji (szczególny powód jej istnienia, wyróżniający ją od innych), formułują zadania, które należy wykonać, by zrealizować cele⁷. Z kolei w kontekście społecznym strategia jest określonym typem działania społecznego jednostki lub grupy charakteryzującym się próbą przezwyciężenia postrzeganych przeciwności lub sprzeczności⁸. W przypadku JST strategie obejmują definicję celów (naprawczych, rozwojowych), są również zbiorem zasad postępowania, decydowania o priorytetach, sposobach i narzędziach ich realizacji. Można zatem stwierdzić, że są zestawem taksonomii celów oraz instrukcji składających się na zbiór narzędzi przydatnych w ich realizacji. Są konstrukta- mi wyznaczającymi kolejność realizacji zadań (rozwojowych lub naprawczych) – z założenia przyjmujących postać zestawu dobrych praktyk⁹.

KONCEPCJA BADAŃ WŁASNYCH

Jednostki samorządu terytorialnego obligowane są aktami prawnymi do wielu działań na rzecz osób z niepełnosprawnością, część z nich wpisuje się w zadania trwałe, jasno sprecyzowane – inne są niedookreślone i mogą mieć charakter działań okazjonalnych¹⁰. W zakresie podjętego projektu badawczego interesowały nas przede wszystkim kwestie dotyczące osób z niepełnosprawnością (edukacja, szeroko pojęte wsparcie, rehabilitacja społeczna, a także wzmacnianie procesów integracji i inkluzji społecznej w innych obszarach, w tym budowanie rzetelnego wizerunku potrzeb i możliwości omawianej grupy osób) wpisane w dwa typy strategii: *Rozwoju jednostki samorządu terytorialnego* oraz *Rozwiązywania problemów społecznych*. W opracowaniu prezentujemy wyniki badań pilotażowych wybranego wycinka wskazanej problematyki – edukacji uczniów z niepełnosprawnością oraz edukacji o osobach z niepełnosprawnością, a także wybranych kontekstów tych działań. Problematyka badawcza została określona w dwóch podstawowych pytaniach:

- Jakie cele i zadania w obszarze edukacji osób z niepełnosprawnością zostały sformułowane w analizowanych strategiach gmin (ze szczególnym uwzględnieniem wzmacniania tendencji inkluzyjnych)?
- Jak kształtują się cele i zadania, sformułowane w analizowanych strategiach gmin, w zakresie edukacji o osobach z niepełnosprawnością i o niepełnosprawności?

⁷ *Encyklopedia zarządzania*, <http://mfiles.pl/pl/index.php/Strategia> (dostęp: luty 2015).

⁸ M. Pacholski, A. Słaboń (red.), *Słownik pojęć socjologicznych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2001, s. 192.

⁹ Z. Gajdzica, *Social policy of the local government...*, s. 16.

¹⁰ Zob. np. B. Kołaczek, *Polityka społeczna wobec osób niepełnosprawnych*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2010.

W poszukiwaniu odpowiedzi na sformułowane pytania analizie jakościowej zostały poddane strategie wszystkich gmin z terenu dwóch powiatów województwa śląskiego: żywieckiego (15) oraz cieszyńskiego (12)¹¹. Wybór obszaru warunkowany był dostępnością do organów konstruujących strategie. Wiąże się to z zaprojektowanym kolejnym etapem badań pilotażowych, stanowiącym dopełnienie prezentowanych analiz. Zostało ono zaplanowane zgodnie z sugestią, że pełna, jakościowa analiza treści wymaga uwzględnienia kontekstu powstania treści¹² – w omawianym przypadku – dokumentu, jakim jest strategia. Ze względu na ograniczone ramy opracowania wyniki tego etapu zostaną zaprezentowane w innej publikacji.

Podstawą analizy treści jest stworzenie systemu kategoryzacji (określonej także mianem klucza), czyli określenia zbioru pojęć/kategorii, które stanowią przedmiot zainteresowań badawczych¹³. W badaniach ilościowych stworzenie systemu kategoryzacji odbywa się przed analizą, zwykle na podstawie literatury przedmiotu, ewentualnie doświadczeń własnych badacza, a sam klucz jest narzędziem służącym do zbierania danych ujętych ilościowo. Natomiast w jakościowej analizie treści klucz kategoryzacyjny jest sam w sobie określonym wynikiem badania. Jest więc rodzajem listy zagadnień podejmowanych w materiale badawczym, dążącej do uchwycenia ich maksymalnej różnorodności. Niemniej jednak istnieje potrzeba zakreślenia i zdefiniowania kategorii szczegółowych (pozostających w obszarze zainteresowań badacza), które łączą się w klucz kategoryzacyjny¹⁴. Kategorie szczegółowe składają się na przedmiot badań i pozostają w ścisłym związku z problemami badawczymi. W przypadku prezentowanych analiz są to: edukacja oraz niepełnosprawność (osoba z niepełnosprawnością).

Na potrzeby analizy przyjmujemy słownikowe ujęcie edukacji traktowanej jako: „ogół procesów i oddziaływań, których celem jest zmienianie ludzi, przede wszystkim dzieci i młodzieży – stosownie do panujących w danym społeczeństwie ideałów i celów wychowawczych”¹⁵, oraz niepełnosprawności określanej jako: „długofalowa obniżona sprawność, fizyczna, umysłowa, intelektualna lub sensoryczna, która w interakcji z różnymi barierami może ograniczać pełne i efektywne uczestnictwo w życiu społecznym na równych zasadach z innymi obywatelami”¹⁶.

W interesującej nas tematyce wyróżniamy dwa obszary szczegółowe: edukacja uczniów z niepełnosprawnością (ze szczególnym uwzględnieniem edukacji integracyj-

¹¹ Spis analizowanych strategii został umieszczony po bibliografii. Ogółem przeanalizowano 3901 stron dokumentów.

¹² H. Palska, *Badacz społeczny wobec tekstu. Niektóre problemy analizy jakościowej w socjologii i teorii literatury*, w: H. Domański, K. Lutyńska, W. Rostocki (red.), *Spojrzenie na metodę. Studia z metodologii badań socjologicznych*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 1999, s. 166.

¹³ E. Babbie, *Podstawy badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008; D. Silverman, *Prowadzenie badań jakościowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.

¹⁴ K. Szczepaniak, *Zastosowanie analizy treści w badaniach artykułów prasowych – refleksje metodologiczne*, „Acta Universitatis Lodzianis Folia Sociologica” 2012, nr 42, s. 98–99.

¹⁵ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2004, s. 93.

¹⁶ M. Kupisiewicz, *Słownik pedagogiki specjalnej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013, s. 214.

nej i inkluzyjnej), edukacja na temat osób z niepełnosprawnościami. Przy czym oba obszary zostaną rozszerzone o problematykę kontekstową uwarunkowań tych edukacji.

Zakładamy więc, że w toku analizy zostaną wygenerowane różnorodne kategorie w zakresie celów strategicznych i skonkretyzowanych zadań JST ukazujące działania kontynuowane lub inicjowane w omawianym zakresie.

Uogólniając – głównym celem badań pilotażowych jest wstępne rozpoznanie problematyki oraz wygenerowanie kategorii użytecznych w badaniach właściwych o charakterze ilościowym. Kategorie te, w kolejnych etapach badań, posłużą do konstruowania swoistej mapy działań na rzecz rozwoju edukacji (w tym szczególnie integracyjnej i inkluzyjnej) na terenie rozpatrywanych gmin oraz zostaną odniesione do typologii uwarunkowań rozwoju zaczerpniętej z literatury przedmiotu. Z kolei w przypadku zadań kontynuowanych lub inicjowanych (pod warunkiem odnotowania tej informacji w strategiach) chodzi przede wszystkim o diagnozę porównawczą zadań już realizowanych w relacji do tych, które są planowane. Zagadnienie to pozostawiamy na marginesie prezentowanego opracowania. Pragniemy jednak wspomnieć, że informacje te pozwalają pośrednio określić zaangażowanie gmin w realizację zadań edukacyjnych w przeszłości (w zakresie kształcenia i wychowania uczniów z niepełnosprawnościami oraz innych form edukacji na temat osób z niepełnosprawnością). Inaczej ujmując, analiza ta powinna ukazać tendencje rozwojowe w omawianym obszarze, ze szczególnym uwzględnieniem dynamiki przemian postrzegania edukacji integracyjnej/inkluzyjnej.

Analiza treści, w omawianym przypadku, oznacza koncentrację na tym, co w niej zostało ujęte. Tymczasem dla badacza ważne jest także to, co zostało w nim pominięte¹⁷. W związku z tym ważną dla nas informacją będzie także możliwy brak zapisów dotyczących określonych obszarów, np. edukacji integracyjnej czy inkluzyjnej. Chociaż zidentyfikowanie tzw. przemilczeń będzie możliwe w pełni dopiero po zestawieniu wygenerowanych kategorii z założeniami edukacji osób z niepełnosprawnością i na temat niepełnosprawności zaczerpniętymi z literatury przedmiotu. Zagadnienie to podejmujemy ogólnie w postaci konkluzji końcowych opracowania.

PREZENTACJA I OMÓWIENIE WYNIKÓW BADAŃ

Poniżej prezentujemy uporządkowane zestawienie celów strategicznych oraz zadań zapisanych w strategiach. Większość z nich pojawia się w zróżnicowanych postaciach różniących się jedynie formą zapisu (np. zapisy dotyczące barier, tj. znoszenia barier, „debarioryzacji”, niwelowania barier, łamania barier). W takich przypadkach prezentujemy je w uogólnionej formie, oddzielając w założeniach bariery architektoniczne od innych typów barier, np. w dostępie do edukacji.

Zgodnie z przywołanymi wcześniej założeniami nie prezentujemy zestawienia częściowości pojawiania się interesujących nas zapisów.

¹⁷ T. Rapley, *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*, tłum. A. Gąsior-Niemiec, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 194.

Tabela nr 1. Cele w strategiach gmin dotyczące edukacji osób z niepełnosprawnością oraz edukacji na ich temat.

Edukacja osób z niepełnosprawnościami oraz jej uwarunkowania	Edukacja na temat niepełnosprawności
Wyrównywanie: szans edukacyjnych; dostępności do edukacji na terenie gminy; dostępności do edukacji integracyjnej na terenie gminy.	Świadomość społeczna: zwiększanie (podnoszenie) świadomości osób starszych, niepełnosprawnych i ciężko chorych w zakresie praw i uprawnień.
Dokształcanie osób niepełnosprawnych.	Kształtowanie postaw sprzyjających integracji z osobami niepełnosprawnymi.
Organizowanie kursów (szkoleń) dla osób niepełnosprawnych.	
Pomoc dzieciom niepełnosprawnym i młodzieży niepełnosprawnej w kształceniu i wszechstronnym rozwoju.	
Baza lokalowa: zapewnienie optymalnej bazy, wyrównywanie poziomu bazy materialnej.	

Tabela nr 2. Zadania w strategiach gmin dotyczące edukacji osób z niepełnosprawnością oraz edukacji na ich temat.

Edukacja osób z niepełnosprawnościami oraz jej uwarunkowania	Edukacja na temat niepełnosprawności
Edukacja osób niepełnosprawnych: rozwijanie aktywności; zaspokajanie potrzeb; tworzenie edukacyjnych programów integracyjnych dla dorosłych.	Wiedza: wsparcie inicjatyw szerzących wiedzę na temat osób niepełnosprawnych; inicjowanie kampanii na rzecz podnoszenia wiedzy społecznej o osobach niepełnosprawnych.
Edukacja integracyjna: prowadzenie oddziałów integracyjnych; zwiększenie do nich dostępności; zapewnienie dostępu; tworzenie nowych oddziałów.	Postawy: organizowanie akcji kształtujących postawy wobec osób niepełnosprawnych; inicjowanie kampanii kształtujących postawy wobec osób niepełnosprawnych sprzyjające integracji; edukacja społeczna mająca na celu kształtowanie wobec osób niepełnosprawnych postaw i zachowań sprzyjających integracji.
Wyrównywanie szans: tworzenie programów dla osób niepełnosprawnych; podnoszenie kwalifikacji osób niepełnosprawnych.	Wizerunek: kształtowanie pozytywnego wizerunku osób niepełnosprawnych.
Kadra: zatrudnienie i szkolenie fachowej kadry w placówkach oświatowych i integracyjnych; zatrudnienie asystentów; podnoszenie kompetencji kadry.	Uwrażliwianie społeczności lokalnej na potrzeby osób niepełnosprawnych.

Pomoc terapeutyczna, działania rehabilitacyjne i profilaktyczne: tworzenie programów; ułatwianie uczniom dostępu do różnych typów pomocy; organizowanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej.	Akceptacja: inicjowanie kampanii na rzecz podnoszenia akceptacji osób niepełnosprawnych.
Znoszenie barier: modernizacja i rozbudowa przedszkoli i szkół służąca znoszeniu (usuwaniu) barier (podnoszeniu dostępności); likwidacja barier w placówkach.	Uczenie: organizowanie akcji uczących, jak traktować osoby niepełnosprawne i uczestnictwo w nich.
Dodatkowe zajęcia: organizowanie zajęć wspierających uczniów; organizowanie doradztwa zawodowego.	
Oferta oświatowa: rozwijanie i promowanie ofert edukacyjnych.	
Baza materialna szkół: rozwój bazy szkolnej; wyposażanie w innowacyjne pomoce dydaktyczne.	

Podjmując się badania celów i zadań w omawianym obszarze, byliśmy przekonani, że te pierwsze zostaną sformułowane w sposób ogólny, natomiast drugie – będą ich uszczegółowieniem. Wnikliwa analiza pokazuje, że tak nie jest, ponieważ zadania (przynajmniej w pewnej części) zostały także sformułowane w sposób ogólnikowy. Bez wątplenia to słabsza strona analizowanych strategii. Z punktu widzenia władarzy JST jest to jednak zabieg stosunkowo korzystny, ponieważ utrudnia rozliczenie wykonania zapisanych zobowiązań. Konkretnie zadania (zwłaszcza te w zakresie edukacji szkolnej) zapisane w strategii, przyjmujące postać, np. podniesienia określonego wskaźnika edukacji inkluzyjnej uczniów z niepełnosprawnością, wyposażenia określonego odsetka nauczycieli szkół ogólnodostępnych w kompetencje do pracy z uczniem niepełnosprawnym czy zniesienia barier architektonicznych w sprecyzowanych szkołach stanowiłyby jasny punkt odniesienia w trakcie procesu ewaluacji, po zakończonym okresie kadencji strategii. Natomiast rozmyte zakresy intensywności działań i ich rezultaty typu: podnoszenie świadomości społeczności lokalnej na temat osób niepełnosprawnych, ograniczanie barier w budynkach użyteczności publicznej czy podnoszenie kwalifikacji osób niepełnosprawnych – utrudniają autentyczne rozliczenie z zapisanych zadań.

Popularnymi kategoriami, a zarazem społecznie ważnymi zagadnieniami, pozostaje wyrównywanie szans oraz znoszenie barier. Obie kategorie trafnie wpisują się w cele strategiczne działań na rzecz optymalizacji edukacji osób z niepełnosprawnościami i podnoszenia ich jakości życia. Natomiast w przypadku zadań, zapewne wymagają uszczegółowienia.

Merytoryczny ogląd kategorii zawartych w zadaniach szczegółowych ukazuje ich wielostronność. Obejmują one bazę szkolną, ofertę edukacyjną, podnoszenie kwalifikacji osób niepełnosprawnych oraz ich nauczycieli, a także zatrudnianie specjalistów, m.in. w postaci asystentów.

Edukacja integracyjna (w zakresie tworzenia nowych oddziałów, zwiększania do nich dostępności) została uwydatniona w przypadku wybranych gmin, zupełnie natomiast zabrakło bezpośrednich odniesień do edukacji inkluzyjnej. Powodów tego stanu rzeczy można poszukiwać w różnych obszarach. Pierwszy – nazwijmy go teoretycznym – zasadza się na potocznym utożsamianiu integracji i inkluzji. Prawdopodobnie dla autorów strategii oba pojęcia oznaczają to samo. Ponieważ edukacja integracyjna w przeszłości została mocniej zakorzeniona w organizacji systemu edukacji, jej formuła znalazła swoje odzwierciedlenie w stosownych zapisach. Drugi obszar – na potrzeby dyskusji określony mianem praktycznego – dotyczy codzienności szkolnej. Z perspektywy władarzy lokalnych inkluzja edukacyjna nie wymaga specjalnych zabiegów organizacyjnych. W tym ujęciu można nazwać ją w pełni procesem naturalnym. Część uczniów z orzeczoną potrzebą kształcenia specjalnego realizuje obowiązek w najbliższej szkole ogólnodostępnej. Otrzymuje tam podstawowe (zwykle ograniczone do minimum) wsparcie wyznaczone zapisem w aktach prawnych. Organizacja inkluzji nie wymaga zatem powoływania konkretnych oddziałów, zmieniania statusu placówki, ani zatrudniania dodatkowych specjalistów. Natomiast wszystkie przywołane działania trzeba podejmować w związku z próbą uzyskania statusu klasy/grupy integracyjnej. Tezy te wymagają weryfikacji w kolejnym etapie badań.

ZAMIAST ZAKOŃCZENIA

Podstawą inkluzji edukacyjnej jest inkluzja społeczna, przy czym ta pierwsza służy rozwojowi tej drugiej. Procesy inkluzji w szkole konstytuowane są na bazie doświadczeń społecznych oraz nastawienia do osób włączanych. Grupa przedszkolna / klasa szkolna stanowi pewnego rodzaju mikroklimat, który jest pochodną tego, co je otacza. Inkluzja edukacyjna jako forma edukacji przygotowuje zatem dzieci i młodzież do funkcjonowania społecznego, a w rezultacie służy rozwojowi społeczeństwa inkluzyjnego¹⁸.

Kultura edukacji inkluzyjnej zasadza się na różnorodności, wartości oraz sprawiedliwości społecznej, w przeciwieństwie do tradycyjnej kultury edukacji integracyjnej, opartej na niepełnosprawności oraz desegregacji ukierunkowanej na włączanie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w główny nurt edukacji¹⁹. Przygotowanie i wdrażanie inkluzji jest zatem procesem wyraźniej wykraczającym poza mury szkoły.

Paradoksalnie, kategorie ujawnione w toku analizy strategii, tworzą podstawy środowiska inkluzyjnego. Po pierwsze – są ukierunkowane na poprawę jakości edukacji w zakresie poprawy bazy edukacyjnej, zapewnienia odpowiedniego wsparcia, procesów terapii, a także podnoszenia kwalifikacji nauczycieli. Choć nie tworzą one bogatej mapy takich oddziaływań i są raczej incydentalne, to jednak trudno nie postrzeżać ich jako

¹⁸ F. Armstrong, *School cultures, teaching and learning...*, s. 7–18.

¹⁹ Nawiązujemy tu do koncepcji dekonstrukcji edukacji specjalnej i konstrukcji edukacji inkluzyjnej. Zob. G. Thomas, A. Loxley, *Deconstructing Special Education and Constructing Inclusion*, Open University Press, New York 2007.

próby budowania środowiska inkluzji. Po drugie – obejmują szereg działań w środowisku lokalnym ukierunkowanych na: wzmacnianie obecności osób niepełnosprawnych w nurcie życia społecznego, podnoszenie wiedzy na temat potrzeb i możliwości osób z niepełnosprawnością oraz kształtowanie pozytywnych postaw wobec nich. Niestety nie są to zadania skonstruowane świadomie, a w związku z tym rozmyślnie wpisujące się w ruch na rzecz szeroko pojętej inkluzji omawianej grupy osób. Innym problemem, pozostającym poza marginesem badań jakościowych, jest incydentalność ich występowania w gronie innych celów i zadań formułowanych w strategiach. Określenie ich częstości występowania w strategiach pozostaje już celem innego opracowania.

BIBLIOGRAFIA

- Armstrong F., *School cultures, teaching and learning*, w: G. Richards, F. Armstrong (red.), *Teaching and learning in diverse and inclusive classrooms*, Routledge, Oxon 2011.
- Babbie E., *Podstawy badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Encyklopedia zarządzania*, <http://mfiles.pl/pl/index.php/Strategia> (dostęp: luty 2015).
- Firkowska-Mankiewicz A., *Edukacja włączająca zadaniem dla polskiej szkoły na dziś*, Wydawnictwo APS, Warszawa 2012.
- Gajdzica Z., Bełza M. (red.), *Inkluzja edukacyjna. Idee, teorie, koncepcje, modele edukacji włączającej a wybrane aspekty praktyki edukacyjnej*, „Problemy Edukacji, Rehabilitacji, Socjalizacji Osób Niepełnosprawnych” 2016, t. 22.
- Gajdzica Z., Iwińska J., *Reorganizacja sieci szkół specjalnych – oszczędność, racjonalizacja przestrzeni, profesjonalizacja usług czy zwykła głupota*, w: Z. Gajdzica (red.), *Człowiek z niepełnosprawnością w rezerwacie przestrzeni publicznej*, t. 3, seria: *Palące Problemy Edukacji i Pedagogiki*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013.
- Gajdzica Z., *Social policy of the local government unit as an initiator of good practices in activating the disabled*, w: I. Fajfer-Kruczek (red.), *Osoba niepełnosprawna w środowisku lokalnym*, „Problemy Edukacji, Rehabilitacji i Socjalizacji Osób Niepełnosprawnych” 2015, t. 20.
- Kończak B., *Polityka społeczna wobec osób niepełnosprawnych*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2010.
- Kruk-Lasocka J., *Dostrzec dziecko z perspektywy edukacji włączającej*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław 2012.
- Kupisiewicz M., *Słownik pedagogiki specjalnej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2013.
- Mittler P., *Special needs education: an international perspective*, “British Journal of Special Education” 1995, v. 22 (3).
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2004.
- Oświata i wychowanie w roku 2016/17*, GUS, Warszawa 2017.
- Pacholski M., Słaboń A. (red.), *Słownik pojęć socjologicznych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 2001.
- Palska H., *Badacz społeczny wobec tekstu. Niektóre problemy analizy jakościowej w socjologii i teorii literatury*, w: H. Domański, K. Lutyńska, W. Rostocki (red.), *Spojrzenie na metodę. Studia z metodologii badań socjologicznych*, Wydawnictwo Instytutu Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 1999.
- Pszczółowski T., *Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.

- Rapley T., *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*, tłum. A. Gąsior-Niemiec, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2010.
- Serafin T., *Kształcenie specjalne w systemie oświaty. Vademecum dla organu prowadzącego, dyrektora szkoły, nauczycieli i rodziców*, ABC a Wolters Kluwer business, Warszawa 2009.
- Silverman D., *Prowadzenie badań jakościowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Szczepaniak K., *Zastosowanie analizy treści w badaniach artykułów prasowych – refleksje metodologiczne*, „Acta Universitatis Lodzianensis Folia Sociologica” 2012, nr 42.
- Szumski G., *Wokół edukacji włączającej. Efekty kształcenia uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim w klasach specjalnych, integracyjnych i ogólnodostępnych*, Wydawnictwo APS, Warszawa 2010 (współpraca A. Firkowska-Mankiewicz).
- Thomas G., Loxley A., *Deconstructing Special Education and Constructing Inclusion*, Open University Press, New York 2007.
- Topping K., Maloney S.: *Introduction*, w: K. Topping, S. Maloney (red.), *The Routledge Falmer Reader in Inclusive Education*, Routledge, London 2005.
- Zamkowska A., *Wsparcie edukacyjne uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu lekkim w różnych formach kształcenia na I etapie edukacji*, Wydawnictwo Politechniki Radomskiej, Radom 2009.

SPIS ANALIZOWANYCH STRATEGII

- Strategia Rozwoju Gminy Gilowice na lata 2015–2022*; http://www.gilowice.pl/zdjecia/ak/zal/strategia-gilowice_201511171402.pdf.
- Strategia rozwiązywania problemów społecznych w Gminie Gilowice na lata 2008–2020*; http://mapa-reagujemy.slask.pl/wp-content/uploads/2013/12/STRATEGIA_2008-20_GILOWICE.pdf.
- Strategia Rozwoju Gminy Jeleśnia na lata 2015–2020*; <http://www.jelesnia.pl/strategia-rozwoju-gminy-jelesnia-na-lata-2015-2020,24,akt>.
- Strategia rozwiązywania problemów społecznych w Gminie Jeleśnia na lata 2013–2017*; http://www.bip.jelesnia.pl/index.php?modul=aktualnosci&kat_id=46&id=2850.
- Strategia Rozwoju Gminy Łodygowice na lata 2014–2020*; <http://www.lodygowice.pl/i/images/file/bar573.pdf>.
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Łodygowice na lata 2014–2024*; <http://www.lodygowice.pl!/data/dokumenty/program%20pomocy%20dziecku%20i%20rodzinie.pdf>.
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych dla Gminy Łękawica na lata 2016–2025*; http://www.bip.lekawica.com.pl/index.php?modul=aktualnosci&kat_id=309&id=2792.
- Strategia Rozwoju Gminy Lipowa do 2020 roku*; <http://www.lipowa.pl/assets/lipowa/media/files/d2878fcf-11a9-4cb9-8411-0f4e05f77c12/strategia-rozwoju-gminy-lipowa-projekt.pdf>.
- Strategia Integracji i Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Lipowa na lata 2011–2017*; <http://bip.lipowa.pl/uchwala-nr-viii-33-11-w-sprawie-przyjecia-strategii-ntegracji-i-rozwiazywania-problemow-spolecznych-gminy-lipowa-na-lata-2011-2017>.
- Strategia Rozwoju Gminy Ślemień na lata 2014–2022*; http://slemien.pl/images/Artyku%C5%82/Za%C5%82%C4%85cznik_do_uchwa%C5%82y_VIII.33.2015.pdf.

- Strategia Rozwoju Gminy Milówka na lata 2015–2025* www.milowka.pl/download/257.html.
- Strategia Integracji i Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Milówka na lata 2014–2020*; <http://www.bip.milowka.com.pl/BIP.aspx?Sel=5845&ident=5240&js=1>.
- Strategia Integracji i Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Węgierska Górka na lata 2014–2020*; http://www.bip.wegierska-gorka.pl/index.php?modul=aktualnosci&kat_id=230&id=2132.
- Strategia Integracji i Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Świnna na lata 2015–2020* <http://mapa-reagujemy.slask.pl/mapa/swinna/>.
- Strategia Rozwoju Gminy Rajcza na lata 2014–2020* http://www.rajcza.pl/zdjecia/ak/zal/strategia-12-11-2015_201511131334.pdf.
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Ujsoly na lata 2014–2020*; http://www.bip-gops.ujsoy.com.pl/index.php?modul=aktualnosci&kat_id=11&id=31.
- Program Rozwoju Gminy Radziechowy-Wieprz na lata 2016–2027*; <http://www.radziechowy-wieprz.pl/upload/statement/22/files/422/program-rozwoju-gminy-radziechowy-wieprz-na-lata-2016-2027.pdf>.
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Radziechowy-Wieprz na lata 2014–2020*; <http://gopswieprz.pl/wp-content/uploads/2017/07/STRATEGIA-2014-2020-pdf.pdf>.
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Koszarawa na lata 2016–2020*; <http://bip.gwkoszarawa.finn.pl/res/serwisy/pliki/13492422?version=1.0>.
- Strategia Integracji i Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Czernichów na lata 2014–2018*; http://mapa-reagujemy.slask.pl/wp-content/uploads/2013/12/STRATEGIA_2014_20_CZERNIOCHOW.pdf.
- Strategia Zrównoważonego Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Żywieckiego na lata 2006–2020*; http://bip-pzzywiec.finn.pl/res/serwisy/bip-pzzywiec/komunikaty/_007_002_405638.pdf.
- Powiatowa Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Powiecie Żywieckim*; <http://www.pcpr-zywiec.pl/images/stories/zalaczniki/Strategia.pdf>
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych dla Miasta Żywca na lata 2014–2020*; http://www.bip.zywiec.pl/index.php?modul=aktualnosci&kat_id=54&id=3597
- Strategia Rozwoju Gminy Brenna do 2020 roku*; <http://www.bip.brenna.org.pl/?c=mdTresc-cmPokaz-189>.
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Brenna na lata 2014–2020*; www.bip.brenna.org.pl/?c=mdPliki-cmPobierz-8092.
- Strategia Rozwoju Gminy Chybie na lata 2015–2025*; http://www.chybie.pl/asp/pliki/aktualnosci/2016_03_02_strategia_gminy_chybie.pdf.
- Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych na lata 2014–2020*; www.gops.chybie.samorzady.pl/att/?id=53c4023896ac69025ae982c6885dd1af.
- Strategia Rozwoju Gminy Dębowiec na lata 2016–2025*; <http://www.debowiec.bip.info.pl/dokument.php?iddok=4353&idmp=102&r=r>.
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Dębowiec na lata 2012–2020*; <http://mapa-reagujemy.slask.pl/wp-content/uploads/2013/11/Strategia-Rozwi%C4%85zywania-Problem%C3%B3w-Spo%C5%82ecznych-w-Gminie-D%C4%99bowiec-na-lata-2012-2020.pdf>.
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Golezów na lata 2016–2020*; <http://www.gops-goleszow.pl/files/Zarzadzenie%20nr%200050.102.2016.pdf>.

- Strategia Rozwoju Gminy Goleszów na lata 2016–2026*; <http://www.goleszow.bip.net.pl/?a=9914>.
- Strategia Rozwoju Gminy Hażlach na lata 2011–2020*; <http://www.hazlach.samorzady.pl/art/id/3004>.
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Hażlach na lata 2011–2020*; http://mapa-reagujemy.slask.pl/wp-content/uploads/2013/11/Strategia_Rozwi%C4%85zywania-Problem%C3%B3wSpo%C5%82ecznych-wraz-z-programami.pdf.
- Gmina Istebna Strategia Rozwoju 2020*; <http://e-bip.pl/Start/23464/Information/222667>.
- Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Istebna na lata 2016–2022*; www.istebna.bip.info.pl/plik.php?id=7857.
- Strategia Rozwoju Gminy Zebrzydowice do roku 2020*; <http://www.zebrzydowice.bip.info.pl/dokument.php?iddok=6794&idmp=77&r=r>.
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Zebrzydowice na lata 2011–2017*; www.zebrzydowice.bip.info.pl/dokument.php?iddok=4260&idmp=8&r=r.
- Strategia Rozwoju Miasta i Gminy Strumień na lata 2014–2022*; <http://www.strumien.bip.net.pl/?c=338>.
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Strumień na lata 2011–2018*; <http://mapa-reagujemy.slask.pl/mapa/strumien/>.
- Strategia Rozwoju Gminy Skoczów na lata 2014–2020*; <http://bip.skoczow.pl/uchwala-nr-xli-528-2014-w-sprawie-przyjecia-startegii-rozwoju-gminy-skoczow-na-lata-2014-2020/porownaj/3/2>.
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych dla Gminy Skoczów na lata 2014–2020*; <http://bip.skoczow.pl/uchwala-nr-xxxv-454-2013-w-sprawie-przyjecia-gminnej-strategii-rozwiazywania-problemow-spolecznych-dla-gminy-skoczow-na-lata-2014-2020>.
- Strategia Rozwoju Miasta Wisła do 2020 roku*; <http://docplayer.pl/10805945-Strategia-rozwoju-miasta-wisla-na-lata-2014-2022-1-s-t-r-o-n-a.html>.
- Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych w Mieście Wisła na lata 2016–2024*; <http://www.prawomiejscowe.pl/api/file/GetZipxAttachment/254/501233/preview>.
- Strategia Rozwoju Miasta Ustroń do 2020 roku*; <http://www.zgloszenia.ustron.pl/media/page/332/attachment/Strategia%20Rozwoju%20Miasta%20Ustro%20C5%84%20do%202020%20roku.pdf>.
- Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Gminy Ustroń na lata 2016–2020*; www.ustron.bip.info.pl/plik.php?id=33648.
- Strategia Rozwoju Miasta Cieszyna na lata 2010–2020*; <http://www.cieszyn.pl/?p=categoriesShow&iCategory=158>.
- Gminna Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych Miasta Cieszyna na lata 2014–2020*; http://mapa-reagujemy.slask.pl/wp-content/uploads/2013/11/strategia_2014_20_cieszyn.pdf.

Zenon Gajdzica, Sebastian Mrózek: Cele i zadania działań edukacyjnych w obszarze kształcenia uczniów z niepełnosprawnością oraz edukacji o niepełnosprawności zawarte w strategiach rozwoju gmin a problem rozwoju edukacji inkluzyjnej

Streszczenie: Opracowanie składa się z trzech części. W pierwszej została zawarta charakterystyka strategii polityki społecznej. Obejmuje ona podstawowe założenia i funkcje strategii polityki społecznej w zakresie rozwoju edukacji i działań pomocowych na poziomie JST. Meritum opracowania stanowi część druga. Zawiera ona wyniki badań własnych – analizę celów i zadań związanych z edukacją inkluzywną (także przygotowanie społeczności lokalnych do kreowania kultury włączającej) zawarte w strategiach. Całość zamykają konkluzje końcowe.

Celem opracowania jest jakościowa analiza strategii rozwoju siedemnastu gmin (w sumie 3900 stron dokumentów) w zakresie problematyki niepełnosprawności. Interesuje nas, czy hasła równego dostępu do edukacji, znoszenia barier i przygotowania szkół ogólnodostępnych oraz społeczności lokalnych do tworzenia kultury inkluzyjnej znajdują jakiegokolwiek odzwierciedlenia w strategiach polityki społecznej samorządów terytorialnych – dokumentach stanowiących (przynajmniej w założeniach) punkt wyjścia generowania dobrych praktyk także w zakresie wsparcia społecznego i edukacji osób z niepełnosprawnościami.

Słowa kluczowe: strategia polityki społecznej gminy, niepełnosprawność, edukacja inkluzyjna

Title: Aims and tasks of educational activities concerning learners with disability and of education on disability comprised in the strategies for commune development versus the issue of developing inclusive education

Summary: The study consists of three parts. The first comprises the characteristic features of social politics strategy. They include the basic assumptions and functions of the social politics strategy in the field of the development of education and aid activities at the level of local units of territorial authorities. The essence of the study is the second part. It consists of the own research results – an analysis of the aims and tasks associated with inclusive education (also with preparing local communities for creating inclusive culture), comprised in strategies. The whole is completed with final conclusions.

The study is aimed at the qualitative analysis of the development strategy of 17 communes (3900 pages of documents) as regards the issues of disability. The research interest was to find out whether the slogans promoting the equal access to education, elimination of barriers and preparing mainstream schools and local community for inclusive culture had been reflected in any way in the social politics strategies of local authorities – in the documents which, at least in the assumptions, constitute the starting point for generating good practices, also in the field of social support and education for disabled learners.

Keywords: commune strategy of social politics, disability, inclusive education